

ŠTÚDIE

JÁN DRDOŠ*

KRAJINNÉ PROSTREDIE DETVY A JEHO PREMENY

Ján Drdoš: Landscape Environment of Detva and Its Transformations. Geogr. Čas., 40, 1988, 4; 2 maps, 9 refs.

In 1988 Detva is celebrating 350th anniversary of foundation. In cognizance of this public an image continues to exist about it like a central-Slovakian village with rich folk traditions, beautiful nature and the laz-d ispersed settlement. During the last 40 years, however, in consequence of industrialization, Detva turned to an industrial town. The large-scale agricultural production has entirely changed also the face of landscape environment owing to the large-scale pattern predominating. The summit of the Poľana Mt (1458 metres above sea level) dominating the area became a much-frequented touristic centre.

ÚVOD

V roku 1988 Detva oslavuje 350. výročie založenia. V našom vedomí pretrváva o nej ešte stále predstava ako o rázovitej podpolianskej obci s bohatými ľudovými tradíciami a neopakovateľnými národopisnými zvláštnosťami. Takto ju predstavuje aj príspevok v Geografickom časopise z r. 1954 od kolektívu autorov Prírodovedeckej fakulty Univerzity Karlovej. Jej súčasný stav sa však od tohto obrazu diametrálne odlišuje. V procese socialistickej industrializácie sa za posledných 30 rokov Detva zmenila na mesto s výraznou priemyslovou funkciou. Zmenil sa aj obraz jej krajinného prostredia, v ktorom v minulosti dominovali úzke pásiky polí a silne roztratené lazové osídlenie.

GEOGRAFICKÁ POLOHA

Detva leží vo východnej časti Zvolenskej kotliny, v povodí Detvianskeho potoka, ktorý priteká do Slatiny zo svahov Poľany. Mesto je situované na nive a na mladopleistocénnych náplavových kužeľoch. Jeho kataster má silne

* RNDr. Ján Drdoš, DrSc., Geografický ústav CGV SAV, Jozefská 7, 811 06 Bratislava.

deformovaný oválny tvar, pretiahnutý v smere sever—juh. Dve tretiny ležia na sever od Slatiny a ich osou je Detviensky potok. Menšia, južná tretina, ležiaca v brázde a na svahoch Javoria, má ako ústrednú os potok, pretekajúci Piešťom.

Detviensky kataster leží vo viacerých krajinných celkoch, s rôznymi prírodnými pomermi, čo je spôsobené jeho veľkou horizontálnou i vertikálnou reliéfovou členitosťou.

Nižšia, plochá, centrálna časť s nadmorskými výškami od 370 do 450 m n. m. patrí k Detvienskej kotline, vyššia, pahorkatinná časť medzi Detrovou a Hriňovou na úpätí Poľany je súčasťou Detvienskej podvrchoviny. Jej výšky sa pohybujú od 450 do 600 m n. m. V západnej časti katastra sa dvíhajú ostrovné kopce Kochlačka (624 m n. m.), Ježová (620 m n. m.) a Syroň (688 m n. m.), ktoré patria ku skupine Rohy.

Južnou hranicou sa kataster dotýka horského krajinného celku Ostrôžky, kde vybieha na Plutov vrch (741 m n. m.). Aj v severnej časti má horský charakter, kde vybieha na svahy krajinného celku Poľany. V nižšej, úpäťnej časti zaberá Detvienske podhorie, vo vyššej časti sa rozprestiera na južných svahoch Drábovky, dotýkajúc sa najvyššej vrstevnice 1200 m n. m. Charakteristickým kopcom je Vrch Detva (1062 m n. m.). Detvienskej oblasti však dominuje Predná Poľana (1367 m n. m.) a Poľana (1458 m n. m.), ktoré sa nachádzajú v katastri Hriňovej, administratívne odlúčené od Detvy v r. 1881.

CHARAKTERISTIKA PRÍRODNÉHO SYSTÉMU OBLASTI

Prírodný systém krajiny detvienskej oblasti podmieňuje jej príslušnosť k Západným Karpatom, ktoré ležia v miernom pásme. Táto skutočnosť určuje celkový ráz a vlastnosti prírodného systému jej krajiny. Potenciálnu zonálnu štruktúru jej krajiny silne modifikuje veľmi členitý reliéf s výškovým rozdielom vyše 800 m. Týmto vplyvom je najvyšší bod katastra v nadmorskej výške 1200 m, najnižší vo výške 370 m. Tento rozdiel s rôznymi geomorfologickými a klimatickými podmienkami určuje rôzne druhy a intenzity procesov v krajine, s ktorými súvisí štruktúra, stabilita a potenciál krajiny. Výšková členitosť krajiny ovplyvňuje hlavné rysy ľudskej aktivity vyjadrené v sídelnom, rekreačnom i poľnohospodárskom prostredí.

V závislosti od vedúceho faktora formovania krajiny detvienskej oblasti — reliéfu sa prejavujú litologické, hydrologické, klimatické, pôdne, vegetačné i zoológické rozdiely. Výsledkom je vnútorná mozaika rôznych krajinných prostredí s rôznymi podmienkami pre rozvoj sociálnoekonomických aktivít, ako aj pre tvorbu životného prostredia.

Detva je situovaná takmer na hranici dvoch veľmi významných krajinných celkov Západných Karpát, reprezentovaných studenou podhľadnou vulkanitou vo vysočinou Poľany s bučinami a jedľobučinami s úzkym pásom mierne teplého vulkanitového Detvienskeho podhoria s dubinami až dubohrabínami, ktoré sa využívajú najmä v lesnom hospodárstve a poľnohospodárstve a s mierne teplou, avšak silne kontinentálnou Zvolenskou kotlinou, ktorá je silne industrializovaná [E. Mazúr a kol. 1979]. Charakteristická je pre ňu stepná až lesostepná kultúrna poľnohospodárska krajina s fyzickogeografickými pod-

mienkami pre priemernú produkciu. Zo sídelnogeografického hľadiska je charakteristické roztratené lazové osídlenie, v ktorom sa však vplyvom hospodárskych zmien za socializmu začínajú vytvárať jadrá sústredených sídel. Od ostatnej časti Zvolenskej kotliny je Detvianska kotlina oddelená ostrovnými kopcami Rohy.

Krajinný systém oblasti Detvy je silne dynamický, a to tak vo svojom prírodnom, ako aj socioekonomickom systéme. Dynamika prírodných procesov je podmienená predovšetkým existenciou dvoch protikladných krajinných celkov — kotlinového a horského.

Detvianska kotlina ako negatívna povrchová formácia má oproti pozitívnym tvarom Poľany a Ostrôžkam podstatne nižšiu potenciálnu i realizovanú gravitačnú energiu. Prejavuje sa to na jednej strane v značnom obmedzení erózy procesov, na druhej strane vo výskyte akumuláčnych procesov naplávovaní materiálu sprašových hĺn, náplavových kužeľov, riečnych terás, poriečnych nív atď.). Odrazom takéhoto vývoja je relatívne plytko členený povrch s pomerne vysokým podielom poriečnych nív, sčasti náplavových kužeľov, a predovšetkým pedimentov, ako aj s pomerne mocnými pôdnymi horizontmi na kvartérnych akumuláčnych formáciách (E. Mazúr a kol. 1979).

Neveľké výškové denivelácie podmieňujú v kotline relatívnu homogenitu klímy. Depresná poloha voči Poľane a Ostrôžkam podmieňuje vyšší stupeň kontinentality klímy a zároveň výskytu inverzných teplotných situácií.

Klíma Detvianskej kotliny sa charakterizuje ako mierne teplá, kotlinová, s veľkou inverziou teplôt, mierne suchá až vlhká (Atlas SSR 1980). Ročná suma teplôt 10 °C a viac je 2400 až 2600. Priemerné teploty najchladnejšieho mesiaca — januára — sú —4—5 °C, najteplejšieho mesiaca — júla — 16—18 °C. Priemerný počet letných dní v roku je 50 až 60, bezoblačných dní od 120 do 160. Priemerný ročný úhrn zrážok je 700 až 800 mm. Snehová pokrývka trvá spravidla 100 až 120 dní. Relatívne malá výšková vertikálna i horizontálna členitosť kotliny podmienila len slabú diferenciaciu pôdných typov. Na nivách vodných tokov sa sformovali nivné pôdy glejové a gleje. Na podmáčaných lokalitách kužeľov, úvalín a periglaciálnych dolín na pedimentoch dominujú pseudogleje, lokálne ilimerizované pôdy oglejené. V suchších polohách na plošinách a svahoch sú hnedé pôdy nasýtené, lokálne aj oglejené. Pôdne typy reagujú predovšetkým na morfológické tvary povrchu.

Reliéf sa výrazne odráža aj v hydrologických pomeroch kotliny. Najmä výskyt fluvialných akumuláčnych foriem a prolúvií kužeľov viaže na seba podzemné pórové vody s voľnou hladinou, v sprašových hlinách sú kapilárne vody. V pohoriach sú predovšetkým puklinové podzemné vody. Častý je výskyt minerálnych vôd na tektonických puklinách.

Ešte významnejšie vplyva reliéf na povrchové vody. Oproti horskému rámcu depresná poloha kotliny podmieňuje koncentraciu tokov a hydrologickú os oblasti — Slatinu, ktorá však má alochtónnu povahu vo vzťahu k detvianskemu katastru. V katastri priberá dva prítoky, ktoré odvodňuje prevažnú časť územia. Len severozápadnú časť odvodňuje Dúbravský potok, tečúci v smere na západ. Detviansky potok priteká do Slatiny zo severu a je hydrologickou osou Detvianskej kotliny. Pramení tesne pod vrcholom Prednej Poľany (1367 m n. m.). Má dobre vyvinutú vejárovitú sieť prítokov, stekajúcich zo svahov Poľany. Aj

menší prítok, prameniáci pod Plutovým vrchom (741 m n. m.) a pretekajúci Piešťom, má vejárovitú sieť prítokov. Ich vodnosť je však podstatne menšia ako vodnosť tokov stekajúcich z Poľany.

Kotlinu pôvodne zarastali na nivách lužné lesy, v nižších suchších polohách najmä nátržníkové dubiny, vo vyšších polohách pedimentu dubové hrabiny.

Hoci kotlina bola trvale osídlená pomerne neskoro, územie sa hospodársky využívalo už od najstarších čias osídlenia Zvolenskej kotliny, čo postupne spôsobovalo premeny lesa a jeho odstraňovanie. V súčasnosti vegetačný pokryv kotliny zastupuje stepná kultúrna vegetácia poľnohospodárskych plodín.

Osobitnú kategóriu tvorí štruktúrno-tektonicky podmienená vrchovina — Rohy, predstavujúca exot montánnej erózno-denudačnej, mierne teplej krajiny s prevládajúcimi dubohrabínami s veľkým počtom teplomilných prvkov. Na výslných južných svahoch sa vyskytujú aj teplomilné cerové dubiny, prechádzajúce do lesostepnej formy. Na severných zatienených svahoch sú bučiny.

Lesy Rohov sú silne ovplyvnené človekom, ktorý hospodárením a výberom zmenil nielen ich druhovú štruktúru, ale na viacerých plochách zaviedol smrekové monokultúry. Veľké časti kopcov tiež odlesnil a kopaničiarsky osídlil. Lazové oblasti sú najmä na Priechodoch, na svahoch Ježovej, ale aj Syrone.

Najvýznamnejšou krajinnou dominantou detvianskej oblasti je stratovulkán Poľana, ktorá má charakteristicky vytvorenú kalderu. Jej hruškovitý tvar v smere Z—V meria 8 km, v S—J smere 6,4 km. Somma, ktorá obtáča kalderu, je dlhá 23,5 km. Začína Lúčkou (1027 m n. m.), cez Želobudskú skalku (1116 m n. m.) a Drábovku (1251 m n. m.), pokračuje na Prednú Poľanu (1367 m n. m.), Poľanu (1458 m n. m.), Konce (1333 m n. m.), Pružinský grúň (1271 m n. m.), Bukovinu (1294 m n. m.) a končí na Žiarici (1100 m n. m.). Hĺbka kaldey je okolo 600 m. Jej dno je silne rozčlenené vypeparovanými sopúchmi.

Prvé vulkanické produkty, ktoré vyvrhovali sopečné hrdlá, sa ukladali do vodných nádrží v mierne zvlnenej krajine. Vo vodnom prostredí z vulkanického popoľa vznikli veľmi neodolné tufity. V suchozemskom prostredí spevnením popoľa vznikli tufy, zo zmesi sopečných bômb a popoľa aglomeráty (M. Kuthan 1963). Tufy a aglomeráty veľmi ľahko podliehajú erózno-denudačným procesom, preto sa na nich vyvíjajú veľmi mierne formy reliéfu — dlhé, hladké, málo sklonené svahy a plošiny.

Bývalé lávové prúdy stuhli do ryolitov a andezitov, ktoré sú najrozšírenejšie. Vyskytujú sa hyperstenické, amfibolicko-pyroxenické a amfibolicko-pyroxenicko-biotitické andezity.

Hrúbka andezitových prúdov je rôzna. Plošinu Katrušky vytvára prúd, ktorý je hrubý 30 m. Vlastný vrchol Poľany od sedla Priehybiny tvorí 8 andezitových prúdov.

Pôvodný stratovulkán bol po tortóne silne rozlámávaný podľa zlomov smeru SSV—JJZ, na ktorých ležia sopečné centrá Javoria, Rohov a Poľany, smeru V—Z, na ktorých je založená Hrochofská dolina a smeru ZSZ—VJV. Na zlome je aj vodopád na Kaľamárke (J. Húsenica 1958).

Horský krajinný systém Poľany má oproti kotline relatívne vysokú potenciálnu gravitačnú energiu, ktorá sa prejavuje dominanciou erózno-denudačných procesov. Tektonický trend Poľany je oproti kotline silne pozitívny. Odrazom tejto skutočnosti je značná nadmorská výška Poľany a veľmi veľká amplitúda a sklon reliéfu tohto podhľadného typu pohoria. Akumulačné formá-

cie tu prakticky chýbajú. Veľké výškové rozdiely tu podmieňujú značnú diferenciáciu klímy. Vcelku sa klíma Poľany charakterizuje ako studená horská, s malou inverziou teplôt, vlhka až veľmi vlhká. V porovnaní s kotlinou má znaky oceanity. Suma teplôt 10 °C a viac klesá od úpätia od 1200 po vrcholovú polohu na 500. Priemerné teploty v januári sú -5 až -7 °C, v júli v nízkych polohách 13,5 °C, vo vyšších polohách len 11,5 °C. Priemerný počet letných dní v roku je do 10, bezmrazových dní je 120. Priemerný ročný úhrn zrážok je 1000—1400 mm. Snehová pokrývka trvá spravidla od 120 do 150 dní.

Vplyvom eróžno-denudačných procesov sa tu nachádzajú oproti kotline menšie hrúbky pôdnych horizontov a väčšia výšková zonálnosť pôd. Pozitívne sa však odrážajú vlastnosti výhrevného vulkanického substrátu. V pôdnej pokrývke dominujú hnedé pôdy nasýtené, vo vyšších polohách pod bučínami nenasýtené, okyslené a vo vrcholových polohách andosolické.

Podzemné pórové vody prakticky chýbajú. Rozšírené sú puklinové vody. Sieť povrchových tokov je výrazne excentrická, čo je podmienené stratovulkanickou stavbou pohoria. Dominujú krátke, ale vodné bystriny.

Vegetačná pokrývka je v dôsledku klimatických zmien od úpätia k vrcholu silne diferencovaná. Od úpätných polôh s dubohrabínami sa striedajú bučiny, jedľové bučiny a vo vrcholovej polohe pohoria sú rozšírené smrečiny.

Pohorie, podobne ako kotlinu, človek už od dôb slovanského osídlenia hospodársky využíva. Lesy Poľany sú silne zmenené hospodárskou činnosťou. Na značných rozlohách sú pôvodne lesné spoločenstvá nahradené smrekovými monokultúrami. Prírodný charakter si zachovali len jedľobučiny a vrcholové smrečiny.

Značné rozlohy svahov boli odlesnené a osídlené lazmi. Drobné pásiky poľí sú však v lazovej oblasti v súčasnosti premenené na pastviny. Vo vyšších polohách bol les premenený na pasienky pre letnú pastvu oviec a hovädzieho dobyčka.

Ostrôžky, na ktoré detviansky kataster zasahuje svojim južným okrajom, sú nižším, mákko modelovaným pohorím s mierne sklonenými svahmi a rozsiahlymi plošinami. Majú priaznivejšiu, teplejšiu klímu. Mierne modelovaný reliéf a priaznivá klíma dovolili lazové osídlenie a veľkú antropogénnu premenu prírodného systému pohoria. V lazovej oblasti Piešťa sa z pôvodnej súvislej lesnej pokrývky dubohrabín a bučín zachovali len nesúvislé plôšky, ktoré sú silne premenené. Aj poľnohospodárska krajina s terasovanými poličkami so skupinami stromov a krovínami a medziach úpline zmenila svoj charakter. Socializáciou poľnohospodárskej výroby sa zmenila na kultúrnu step.

VÝVOJ KRAJINY

Krajina v oblasti Detvy sa vyvíjala v rámci širšieho celku Zvolenskej kotliny a Poľany.

V období mladších trefohôr a štvrtohôr krajina v oblasti Zvolenskej kotliny prekonala veľké zmeny. Pred tortónom tu bola slabo zvlnená rovina s disekciou reliéfu okolo 100 až 200 m a s vodnými nádržami. V tortóne tu začala pravdepodobne v dôsledku tektonických poklesov kotliny voči susedným územiám búrlivá sopečná činnosť, ktorou sa postupne vytvárala sieť stratovulkánov. Do konca trefohôr vulkanické pohoria podľahli silnej deštrukcii (M. Kuthan 1963).

Koncom trefohôr už boli vulkány v oblasti Detvy silne rozrušené. Pedimenty na úpäť Poľany potvrdzujú, že proces zarovnávanía reliéfu bol veľmi intenzívny. Dno kotliny bolo o 100 až 150 m vyššie v porovnaní so súčasnosťou. Kotlina mala tvar plytkej panvy, lemovanej mierne sa zdvíhajúcimi svahmi okolitých, už silne deštruovaných vulkánov s inverzným reliéfom (M. Kuthan 1963).

Proces deštrukcie pohoria a etapa plochej panvovitej krajiny sa zakončili eróznio-tektonickým rozčleňovaním začiatkom pleistocénu. Vodné toky sa začali zarezávať do svojho podložía. Vytvárali epigenetické doliny napr. pri Vígľaši, medzi Zvolenskou Slatinou a Zvolenom, ako aj na početných miestach na svahoch Poľany. Pediment sa individualizoval v podobe podvrchoviny, členenej sieťou periglaciálnych dolín.

Dôsledkom uvedeného vývoja je krajina v oblasti Detvy štrukturovaná do geoeologicky silne odlišných celkov horského a kotlinového typu.

Vývoj prírodnej krajiny, ktorá tu prekonala rôzne obdobia, a to od tropických cez subtropické, mierne až tundrové, ktoré určovali charakter procesov, ich dynamiku a modeláciu krajiny, sa prerušil v dobe bronzovej, keď sa vo Zvolenskej kotline usadil človek a hospodársky začal zasahovať aj do okolia Devianskeho potoka. Stopy po osídlení sa zachovali aj z halštatskej, a najmä z hradištnej slovanskej doby, na ktorú poukazujú miestne názvy.

Silný zásah do prírodného systému a vytvorenie kultúrnej krajiny je spojené v podstate až so založením Detvy v r. 1638. V tom čase sa začala vytvárať poľnohospodárska krajina na báze súkromného vlastníctva, ktoré štrukturovalo krajinu do mozaiky pásikov drobných terasovaných poličok so stromami a krovinami na medziach. V pohoriach boli rozsiahle pastviny. Krajina mala charakter kultúrnej lesostepi.

Podstatné zmeny v štruktúre využívania krajiny sa viažu k socializácii poľnohospodárskej výroby. V prvej fáze sa kolektivizovali poľia obyvateľov dediny v jej najbližšom okolí, na nivách a náplavových kužeľoch, sčasti na pedimente. Rozorávaním medzi sa vytvorili veľké parcely a krajina začala získavať charakter kultúrnej stepi. Na južnom okraji obce zároveň vznikla technická štruktúra živočíšnej výroby a správy JRD.

Využívanie zeme spočiatku sledovalo pôvodné väzby prvkov kultúrnej krajiny na prírodnú. Lúky sa sústreďovali na vlhké nivy a zamokrené dná úvalín a periglaciálnych dolín, pastviny na horské svahy. Oráčiny boli najmä na náplavových kužeľoch a miernych svahoch chrbtov pedimentu. Až koncentrácia a s ňou spojená intenzifikácia výroby od počiatkov 8. decénia zotrelí staré štruktúry parciel.

Veľkovýroba postupne prenikla aj do Piešťa a v roku 1985 aj na poslednej časti lazovej oblasti na úpäť Poľany. Poľnohospodárska výroba tam bola oslabená už dávnejšie v súvislosti s odchodom obyvateľstva do práce v Podpolianskych strojárňach. Procesom socializácie charakter kultúrnej stepi získava aj krajina na pedimente.

Premenu kultúrnej krajiny revolučne podmienila predovšetkým socialistická industrializácia oblasti Detvy, ktorá narušila starý životný štýl dediny a lazov. Prudké zvýšenie životnej úrovne malo za následok modernizáciu bytového fondu, vznik nových štvrtí s veľkými rodinnými domami v dedine, modernú výstavbu na lazoch a vznik jadier sústredených sídel v podobe prímestských

ulíc v lazovej oblasti, čo zároveň vyvolalo aj výstavbu pevných ciest na pedimente a v Piešti. Rozsiahla výstavba viacpodlažných bytových domov nakoniec zmenila tradičnú dedinu na mestské sídlo. Ukončila sa tým etapa vývoja starej rázovitej Detvy a začal sa rozvíjať mestský sociálnoekonomický systém.

TYPY PRÍRODNEJ KRAJINY A ICH PRIESTOROVÉ VÁZBY

V detvianskej oblasti sa formovalo viacero typov prírodnej krajiny, ktoré sú výrazom priestorovej diferenciacie územia, podmienenej jeho paleogeografickým vývojom. Diferenciačné činitele sú úzko späté s reliéfom územia. Od neho závisí diferenciacia miestnych klimatických podmienok a nepriamo ovplyvňuje aj charakter pedogenetických procesov.

Podľa reliéfu, ktorý v stredoslovenských karpatských podmienkach utvára celkový charakter krajinného systému, rozlišujú sa tu dva základné krajinné systémy — kotlinový a horský, ktoré sa vyznačujú odlišnými, špecifickými vlastnosťami štruktúry.

Podľa jemnejších prírodných štruktúr sa systémy a podsystémy členia do krajinných typov. Späté sú s reliéfom, charakterom substrátu, pôdami a biotickými činiteľmi. Z biotických činiteľov má pre vlastnosti krajiny význam potenciálna vegetácia, na báze ktorej sa formuje súčasná, v antropogénnych podmienkach vplyvom človeka formovaná druhotná vegetácia.

V detvianskej oblasti sa vytvorilo 14 typov prírodnej krajiny, ktoré podmieňuje buď pôsobenie plytkých pórovitých podzemných a povrchových vôd, reliéf alebo vegetácia. Štruktúra prírodnej krajiny v oblasti Detvy je takáto:

1. Mierne teplá kotlinová krajina s dubinou až dubohrabinou na ilimerizovaných až hnedých pôdach.

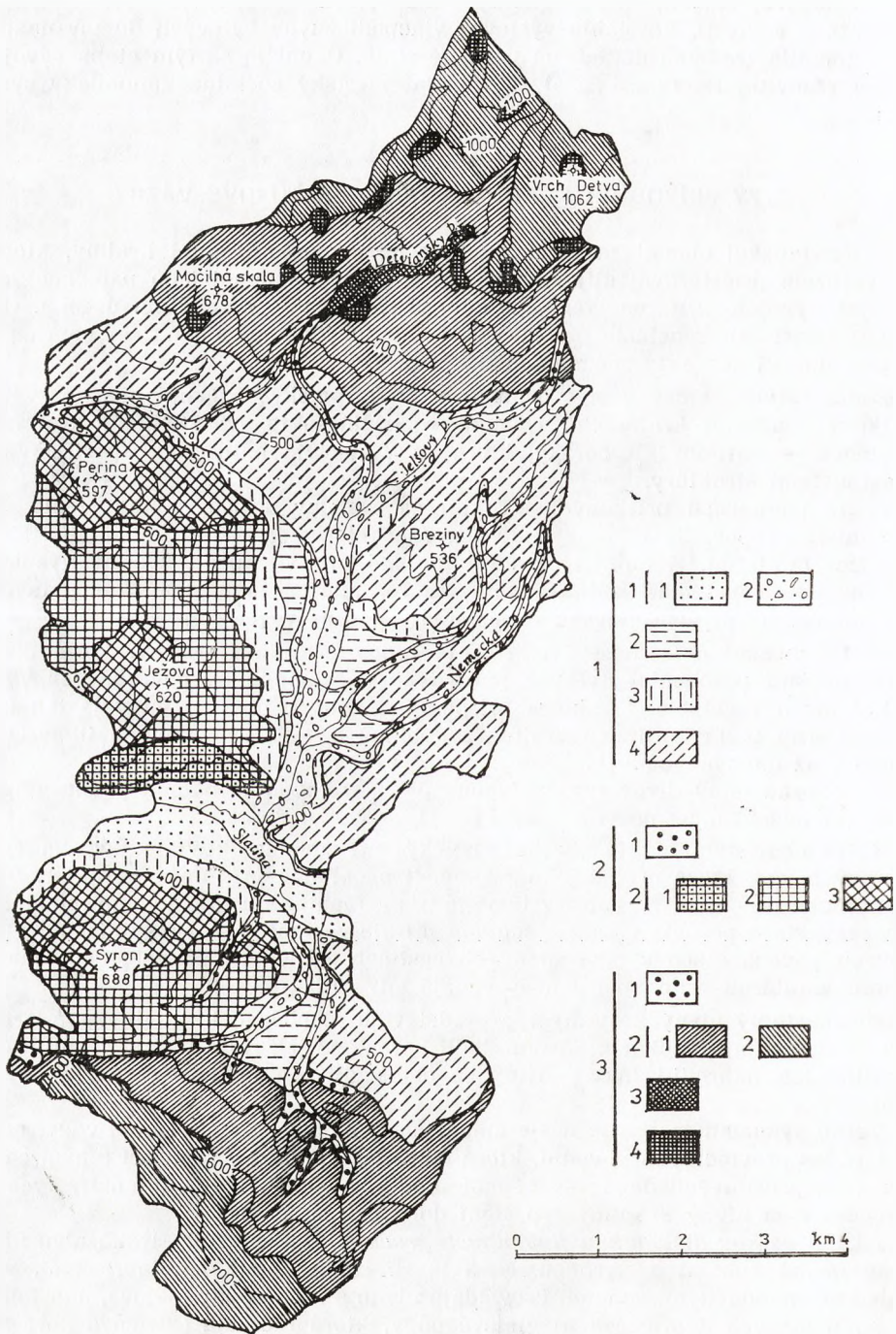
1.1 Mierne teplý nivný typ s nivnou pôdou typickou až nivnou pôdou glejovou a s jelšovým lesom.

Krajinný systém nív je charakteristický intenzívnou aktivitou podzemných pórových vôd, ktoré určujú jeho vlastnosti a celkový prírodný charakter. Dominujúcim procesom v tomto systéme je prenos materiálu a oxidačno-redukčné procesy, ktoré pôsobia v celom pôdnom profile v lokálne sa vyskytujúcich glejových pôdach alebo v jeho spodných častiach v nivných pôdach. Pôdy majú dobrú kapilárnu vzĺnavosť a nevysychajú ani uprostred leta.

Mierne teplý nivný krajinný typ predstavujú ploché, nízke roviny popri rieke Slatine a jej prítokoch. Pôvodne boli porastené jelšovým lesom, v kultúrnej krajine ich nahradili lúky. Jelšiny sa obmedzili len na úzke pásy brehovej línie.

Veľmi významným procesom je modelácia povrchu prúdmi riečnej vody, najmä počas pravidelných povodní, ktoré boli niekoľkokrát v roku pri topení snehu a za privalových dažďov v období pred reguláciou. Podľa intenzity týchto procesov sa nivný krajinný typ člení do dvoch subtypov:

1.1.1 *S veľkou dynamikou fluviaálnych procesov.* Predstavuje širokú nivu Slatiny medzi Rohami a Syroňou. Niva je zbrázdnená plytkými depresiami, vmlieťmi inundačnými vodami. Prevládajú nivné a nivné pôdy glejové, miestami, v podmáčaných depresiách aj glejové pôdy, ktoré indikujú ostricové porasty.

1.1.2 *S malou dynamikou fluviaálnych procesov.* Predstavujú ich úzke nivy Detvianskeho potoka a jeho prítokov a potoka, ktorý preteká Piešťom. Často sú zbrázdnené miernymi suchšími vyvýšeninami a vlhšími depresiami s porastmi ostríc.

1.2 Mierne teplý, nízky, plochý kužeľovo-terasový typ s hnedou pôdou nasýtenou a s nátržníkovou dubinou, miestami s dubohrabinou.

Dno Detvianskej kotliny v oblasti Detvy pokrývajú terasované náplavové kužele. Uložili ich potoky stekajúce z Poľany. Vyskytujú sa aj v Piešti, kde tvoria najnižšie časti brázd. Kužele sú budované náplavami andezitových štrkov a balvanov. Vlastností krajinného systému kužele neovplyvňujú petrografickým zložením svojho substrátu, ale predovšetkým svojimi morfológickými charakteristikami. Veľký geoeológický význam majú málo priepustné sprašové hliny, pokrývajúce povrch kužeľov. Dominujúcimi procesmi v závislosti od textúrnych vlastností sprašových hĺn sú povrchové oxidačno-redukčné procesy a ilimerizácia.

V ekologických podmienkach terasovaných náplavových kužeľov sa pôvodne sformovalo potenciálne spoločenstvo nátržníkových dubín s prevládajúcim dubom letným, ktorý výborne znáša kontinentálnu klímu a s bohatým bylinným podrastom. Na suchších lokalitách sa vyskytovali dubohrabiný.

Mapa 1. Typy prírodnej krajiny. Autor J. Drdoš

1. Mierne teplá kotlinová krajina s dubinou až dubohrabinou na ilimerizovaných až hnedých pôdach.
  - 1.1 Mierne teplý nivný typ s nivnou pôdou typickou až nivnou pôdou glejovou a s jelšovým lesom.
    - 1.1.1. *S veľkou dynamikou fluviaálnych procesov.*
    - 1.1.2. *S malou dynamikou fluviaálnych procesov.*
  - 1.2. Mierne teplý, nízky, plochý kužeľovo-terasový typ s hnedou pôdou nasýtenou a s nátržníkovou dubinou, miestami s dubohrabinou.
  - 1.3. Mierne teplý, mierne sklonený úpätný koluviaálny typ s hnedou pôdou nasýtenou a s nátržníkovou dubinou, na severných expozíciách s dubohrabinou.
  - 1.4. Mierne teplý, zvlnený pedimentový typ s hnedou pôdou nasýtenou a s nátržníkovou dubinou až dubohrabinou.
2. Mierne teplá krajina ostrovných kopcov s dubohrabinou, na severných expozíciách s bučinou a s hnedých pôdach nasýtených až kyslých.
  - 2.1. Mierne teplý typ úzkych kamenitých nív s veľkou dynamikou fluviaálnych procesov, s nivnou pôdou glejovou a s jelšovým až sutinovým lesom.
  - 2.2. Sklonený svahový typ s hnedou pôdou a s dubinou až bučinou.
    - 2.2.1. Výslnné teplé svahy s cerovou dubinou.
    - 2.2.2. Mierne teplé svahy s dubohrabinou.
    - 2.2.3. Zatieneé chladnejšie svahy s bučinou.
3. Chladná hornatinová až podhŕňa krajina na vulkanitoch s dubohrabinou až bučinou na hnedých pôdach nasýtených a kyslých.
  - 3.1. Chladný typ úzkych kamenitých nív s veľkou dynamikou fluviaálnych procesov s nivnou pôdou glejovou a s jelšovým až sutinovým lesom.
  - 3.2. Sklonený svahový typ s hnedou pôdou nasýtenou až kyslou.
    - 3.2.1. S dubohrabinou.
    - 3.2.2. S bučinou až jedľobučinou.
  - 3.3. Typ chladných, zovretých skalných tiesňov s rankrom a so sutinovým lesom.
  - 3.4. Typ chladných, členitých brál so surovou pôdou, na útržkoch zvetralín s drevinami sutinového lesa.

1.3. Mierne teplý, mierne sklonený úpätný koluviálny typ s hnedou pôdou nasýtenou a s nátržníkovou dubinou, na severných expozíciách s dubohrabinou.

Vyskytuje sa na úpätných polohách pod severnými svahmi Syrone, pod východnými svahmi Rohov a na úpäti Brezín. Kolúviá predstavujú nánosy hlinito-štrkovitého materiálu, ktorý je uložený do širokého úpätného pásu s miernymi sklonmi. Nánosy sa uložili počas ľadových dôb s tundrovými podmienkami, keď na svahoch pôsobili procesy kongeliflukcie. V letnom období, keď teploty vystupovali nad bod mrazu, sa pôda na povrchu rozmrazovala, zbahňovala a stekala v podobe kašovitých jazykov na úpätie. Kolúviá sa v súčasnosti vytvárajú antropogénnym pôsobením, keď sa na rozoraných svahoch eróznymi procesmi odnáša pôda na úpätia. Antropogénne kolúviá sa vyskytujú najmä na úpäti Brezín.

Na kolúviách prevládajú ilimerizované až hnedé pôdy, ktoré sú často, najmä na severných expozíciách oglejené. Pôvodne ich zarastali dubohrabiný.

1.4 Mierne teplý, zvlhčený pedimentový typ s hnedou pôdou nasýtenou a s nátržníkovou dubinou až dubohrabinou.

Pedimentový stupeň s osobitným krajinným systémom sa vyvinul na úpäti Poľany. Lemuje tiež Detviánsku kotlinu od východu, kde tvorí širokú podvrchovinu medzi Detvou a Hriňovou. Najvyššie časti chrbtov na úpäti pohoria dosahujú nadmorskú výšku 600 m. Pedimentová krajina je preto v rámci kotliny chladnejším prvkom.

Pediment je hlboko zbrázdnený periglaciálnymi úvalinovitými dolinami orientovanými smerom S—J do sústavy paralelných chrbtov s obľým reliéfom. Mierne sklonené svahy sú členené do sústavy úvalín, ktoré vznikli rozšírením pramenných kotlov, puklín i menej odolných tufových častí kongeliflukčnými procesmi počas pleistocénu. Široké chrbty sú pokryté vrstvou hĺn, ktoré sú často oglejované. Vyvinuli sa na nich hnedé pôdy oglejené. Na suchších miestach dobre odvodňovaných svahov sú rozšírené najmä hnedé pôdy nasýtené, ktoré zarastali dubohrabiný.

2. Mierne teplá krajina ostrovných kopcov s dubohrabinou, na výslných expozíciách s teplomilnou cerovou dubinou, na severných expozíciách s bučinou na hnedých pôdach nasýtených až kyslých.

2.1 Mierne teplý typ úzkych kamenitých nív s veľkou dynamikou fluviaálnych procesov, s nivnou pôdou glejovou a s jelšovým až sutinovým lesom.

Predstavuje úzke, kamenité, silne sklonené nivy horských potokov na svahoch Syrone. Potôčiky neprestajne erodujú svoje podložie, a najmä za privalov a v čase topenia snehu, keď rapídne zväčšujú svoju vodnosť, transportujúandezitové štrky a bloky. Stále pôsobenie podzemnej pórovej vody podmieňuje formovanie nivnej pôdy glejovej a glejovej pôdy. Na nivách sú jelšiny a porasty sutinového lesa.

2.2 Sklonený svahový typ s hnedou pôdou a s dubinou až bučinou.

Je najrozšírenejším a dominujúcim krajinným typom ostrovných kopcov. Zaberá svahy, ktoré sa vyvinuli tektonickou a eróznodenudačnou deštrukciou pôvodného terciárneho stratovulkánu. Niekdajší kužeľ sopky bol ešte v treťohorách rozrušený a rozlámaný. Západná časť z neho poklesla a je pod dnom Zvolenskej kotliny v oblasti Holcovho majera a Želobudze. Celá oblasť Rohov silne poklesáva, ako na to poukazuje neúmerne široká niva Dúbravského potoka a absencia starších foriem zarovňavania.

Svahy ostrovných kopcov získavali svoj dnešný tvar najmä modelovaním periglaciálnymi procesmi v pleistocéne, pričom sa silne uplatňovala podložná geologická štruktúra. Procesy boli intenzívnejšie na neodolných tufových a aglomeratových partiách ako na andezitových prúdoch, ktoré vystupujú v podobe rebier a bralných partií.

Svahový krajinný typ sa silne diferencuje podľa expozície, s ktorou súvisí miestna klíma a tvorba pôd. Klíma tiež určuje charakter prirodzenej vegetácie. Podľa týchto faktorov sa svahová krajina ostrovných kopcov člení do subtypov:

2.2.1 *Výslnné teplé svahy s cerovou dubinou.* Zaberajú strmé, skalnaté svahy Rohov na južnej expozícii nad cestou Detva—Zvolen a v doline Slatiny. Teplá klíma a bázický výhrevný andezitový substrát, ktorý je pokrytý len rankrami, resp. tenkými hnedými pôdami nasýtenými, podmienili existenciu teplomilných cerových dubín prechádzajúcich na skalnatých lokalitách do lesostepnej formy. Pre tieto vzácne sa vyskytujúce formy lesa je územie štátnou prírodnou rezerváciou.

2.2.2 *Mierne teplé svahy s dubohrabinou.* Sú najtypickejším a dominujúcim krajinným typom ostrovných kopcov. Zaberajú západné a východné expozície. Na andezitových substrátoch sa sformovali hnedé pôdy nasýtené, ktoré v mierne teplej klíme vytvorili podmienky pre dubové hrabiny.

2.2.3 *Zatienené chladné svahy s bučinou.* Zaberajú severné expozície s vlhkejšou a chladnejšou miestnou klímou. Hnedé pôdy nasýtené tu prechádzajú do kyslých. Pôvodným lesným spoločenstvom tu bola bučina, ktorá sa udržuje aj v terajšej kultúrnej krajine.

3. Chladná hornatinová až podhľadna krajina na vulkanitoch s dubohrabinou až bučinou na hnedých pôdach nasýtených až kyslých.

3.1 Chladný typ kamenitých nív s veľkou dynamikou fluviálnych procesov s nívnu pôdou glejovou a s jelšovým až sutinovým lesom.

Krajinný typ predstavujú úzke silne kamenité nivy horských potokov s veľmi strmou, často nevyrovnanou spádovou krivkou. Najmä na čelách andezitových prúdov sú silné zárezy s nepatrnou nivou, ale aj s vodopádmi. V hlbokých, úzkych dolinách vládne chladná miestna klíma a vyskytujú sa aj inverzie s chladnomilnými biotickými prvkami na dnách dolín a s teplomilnými na horných okrajoch svahov.

Hlavným krajino tvorným činiteľom je prúd povrchovej vody, ktorý eroduje dolinné dno a transportuje voľný materiál vo svojom koryte. Plytká podzemná pórová voda spôsobuje existenciu redukčných procesov v pôde. Výsledkom sú gleje a nívne pôdy glejové. Horské nivy zarastajú jelšiny a dreviny sutinového lesa.

3.2 Chladný sklonený svahový typ s hnedou pôdou nasýtenou až kyslou.

Je najrozšírenejším krajinným typom horskej krajiny Poľany a Ostrôžok. Svahy sú silne členité, pretože eróznodenučné procesy na nich pôsobia selektívne. Na odolných andezitových prúdoch je ich pôsobenie pomalé, na mäkkších aglomerátoch a mäkkých tufoch pôsobia veľmi rýchlo. Výsledkom nerovnakej deštrukcie je členenie svahov do vyklenutých a vpadnutých miernejších foriem. Pôvodná stratovulkanická stavba sa prejavuje najmä v stupňovitosti svahu, ktorá je podmienená výstupmi veľmi strmých čiel andezitových prúdov. Najväčšie z prúdov sa prejavujú v dnešnej krajine ako izolované kopce, ktoré vyčnievajú zo svahu.

Na svahoch sa podľa nadmorskej výšky sformovali dva pôdne subtypy — v nižších polohách pod dubohrabinou sú hnedé pôdy nasýtené, vo vyšších polohách s bučinou, ale najmä jedľobučinou prechádzajú do hnedých pôd kyslých. Podľa týchto faktorov sa zároveň členia do dvoch krajinných subtypov:

3.2.1 *S dubohrabinou.*

3.2.2 *S bučinou až jedľobučinou.*

3.3 Typ chladných, zovretých skalných tiesňav s rankrom a so sutinovým lesom.

Hlboká tiesňava sa vytvorila na Detsvianskom potoku v oblasti Kaľamárky. Jej pôvod je štruktúrny. Má charakter epigenézy. Detsviansky potok pri zarezávaní do svahu stratovulkánu narazil na mohutný andezitový prúd Kaľamárky, ktorý hĺbkovou eróziou postupne prerezal. Na veľmi tvrdých andezitoch modelačné procesy pôsobia veľmi pomaly, a svahy majú preto bralnatý charakter.

Pre tiesňavu je charakteristická inverzia s chladnou miestnou klímou na jej dne, kde podmieňuje výskyt chladnomilných rastlinných druhov. Oproti tomu vo vyšších polohách svahov, ktoré sú oslnené, je teplejšia miestna klíma, podmieňujúca výskyt teplomilných rastlinných druhov.

Na strmých svahoch uvoľnené časti podložja odpadávajú na dno tiesňavy, preto pôdny pokrov predstavuje len nesúvislý kamenitý ranker. V týchto osobitných ekologických podmienkach sa formoval sutinový les.

3.4 Typ chladných, členitých brál so surovou pôdou, na útržkoch zvetralín s drevinami sutinového lesa.

Krajinný typ brál sa viaže na čelá andezitových prúdov. Najvyššie z nich je Kaľamárka s charakteristickou skalnou stenou. Veľké skalné steny sú aj na Kope a Vrchu Detva. Melichova skala je zvyškom už rozpadnutého a zaniknutého andezitového prúdu. Vytvára charakteristickú siluetu skalnej ihly.

Skalnaté bralá s veľmi strmými sklonmi neumožňujú priebeh pedogenetického procesu. Najčastejšie na povrch vystupuje obnažený andezit. V rozšírených puklinách a priehlbínach s útržkami zvetralín sú rankre, na ktorých rastú dreviny sutinového lesa.

TYPY SÚČASNEJ KRAJINY

Súčasná krajina v detvianskej oblasti je výsledkom interakcií človeka s prírodným prostredím od čias jeho usadenia vo Zvolenskej kotline. Do obdobia založenia obce mala kultúrna krajina charakter lesostepi s mozaikou lúk, pastvín a lesa. Prevažovali primárne prírodné prvky a ekologická rovnováha nebola významnejšie narušená. Založením obce vznikla druhá etapa vo vývoji súčasnej krajiny — poľnohospodárska krajina s mozaikou oráčín. Človek zároveň postupne preniká do vyšších polôh, kde zakladá lazové osídlenie. Lesostepný charakter krajiny sa zachováva. V centrálnej časti kotliny s plochými krajinnými prvkami nív a terasovaných kužeľov sa vysoká zeleň udržuje len vo forme ojedinelých stromov a krovín na medziach polí. V pedimentovej krajine s lazovým osídlením je hojnejšia.

Lesostepný charakter kultúrnej krajiny s vidieckym charakterom extenzívneho hospodárenia na súkromno-vlastníckej báze sa udržoval až do polovice

nášho storočia, keď zmena spoločenského systému odstránením súkromného vlastníctva výrobných prostriedkov revolučne ovplyvnila krajinu v oblasti Detvy. Novú etapu vo vývoji kultúrnej krajiny podmienili dva faktory:

- kolektivizácia poľnohospodárskej výroby,
- industrializácia detvianskej oblasti na veľkovýrobnej báze výstavbou Podpolianskych strojární.

Obidva tieto faktory spôsobili silný odliv pracujúcich z poľnohospodárstva. Prudké zvýšenie hospodárskej, kultúrnej a životnej úrovne sa prejavilo na zásadnej zmene štruktúry kultúrnej krajiny. Silne sa urýchlil urbanizačný proces, ktorý sa prejavil v modernizácii bytového fondu, priestorovej expanzii Detvy, výstavbe mestského sídliska, čo viedlo k zmene vidieckeho sídla Detvy s charakterom návесnej obce na mestské sídlo. Prejavil sa tiež v modernizácii a zahusťovaní lazového osídlenia a vzniku jadier sústredených sídel, najmä v Kostolnej, na Stavaniskách, v Skliarove i v Piešti. Zahusťovala sa komunikačná sieť. V lazovej oblasti sa zároveň začalo prehľbovať extenzívne hospodárenie na pôde premenou menej výnosných polí na úhory, a to najmä preto, že obyvatelia začali pracovať v priemysle. V kotline sa začala formovať poľnohospodárska krajina s veľkoplošnými prvkami oráčín s charakterom kultúrnej stepi. V druhej etape sa kolektivizovala lazová oblasť Piešťa a r. 1985 aj ostatné lazové časti Detvy. Touto zmenou aj pedimentová krajina získava stepný charakter s poľnohospodárskou veľkoprodukciou.

Súčasná kultúrna krajina v oblasti Detvy sa člení podľa svojej tvárnosti a funkcií do týchto typov:

1. Sídelná, technizovaná krajina s prevahou technických prvkov.
  - 1.1 Mestský typ.

Predstavuje ho mesto Detva, ktorá vykazuje veľmi prudký rast. Zatiaľ čo r. 1961 mala 8211 obyvateľov, r. 1970 už 10 599 a r. 1980 dokonca 14 261 obyvateľov. Demografický rast je spojený s rozvojom priemyselnej výroby a služieb.

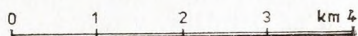
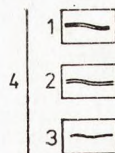
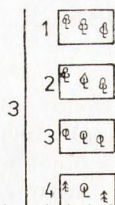
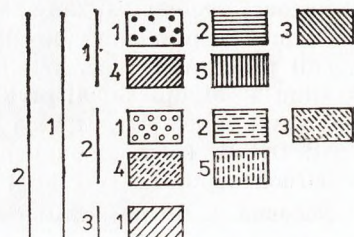
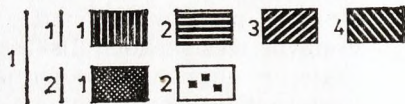
Mesto leží na dne Detvianskej kotliny, predovšetkým na nive Detvianskeho potoka. Má niekoľko častí. Stará návесná obec, ktorá si vo svojom jadre, na námestí, udržuje pôvodný charakter s dlhými, viacbytovými prízemnými domami, má svoj protipól v mestskom sídlisku s viacpodlažnými domami a s námestím s kultúrnym domom pri ceste Zvolen—Lučenec. Z jednej strany sídliska, na Krpeľnom vršku vznikla vilová štvrť, na svahoch Voljarky (496 m n. m.) je veľká záhradkárska kolónia.

Starú návес postupne obkolesili nové vilové štvrte a na jej juhovýchodnom okraji vzniklo veľké stredisko JRD.

Súčasnú mestskú štruktúru predstavujú viaceré časti silne štruktúrované do viacerých prvkov s odlišným štandardom a sčasti aj funkciami. V podstate už zaberá celé dno kotliny. Ďalšia výstavba, ktorá sa sústreďuje do priestoru medzi návес a sídlisko, postupne premení celú centrálnu časť kotliny na technizované urbanizované prostredie s maximálnou premenou pôvodnej krajiny.

- 1.2 Typ roztratených vidieckych sídel.

Roztratené lazové sídla sa viažu na pedimentovú krajinu na úpätí Poľany a na Ostrôžky. V osídlení dominujú skupinky domov. Vzhľadom na novú, dobre vybudovanú komunikačnú sieť a priaznivé klimatické podmienky sa lazové osídlenie stále zahusťuje. Novým javom je vznik ulicoviek, ktoré majú všetky znaky sústredených sídel. Spravidla majú vybudované aj zariadenia služieb.

2. Poľnohospodárska krajina s komunikačnou infraštruktúrou a prevahou sekundárnych prírodných prvkov.

2.1 Intenzívne využívaná poľnohospodárska krajina so socialistickou veľkovýrobou.

Predstavujú ju veľkoplošné oráčiny, lúky a pasienky s rastlinnou a živočíšnou veľkovýrobou. Pestrá prírodná štruktúra krajiny v oblasti Detvy poskytuje veľmi rozmanité podmienky pre poľnohospodárstvo. Z tohto dôvodu nie je tu, podobne, ako v iných obciach Zvolenskej kotliny, súvislá plocha oráčín, dovoľujúca široké rozvinutie mechanizácie prác. Štruktúra poľnohospodárskej krajiny je však pestrejšia. Striedajú sa v nej oráčiny, lúky i pasienky, pričom ich podiely sú pomerne vyvážené. Najmä v Detvianskej kotline možno pozorovať úzku väzbu foriem využívania zeme na prírodnú štruktúru krajiny. Pastviny sa viažu predovšetkým na horské svahy, lúky sú najmä na podmáčaných lokalitách nív a oráčiny na suchších terasovaných náplavových kužeľoch a na pedimentoch s menej členitým reliéfom.

Mapa 2. Typy súčasnej krajiny (situácia v r. 1985). Autor J. Drdoš.

1. Sídelná, technizovaná krajina s prevahou technických prvkov.
  - 1.1. Mestský typ:
    - 1 — s dominanciou viacpodlažnej zástavby, 2 — s dominanciou staršej jednopodlažnej zástavby, 3 — s dominanciou súčasnej jednopodlažnej zástavby, 4 — stredisko jednotného roľníckeho družstva.
  - 1.2. Typ roztratených vidieckych sídel:
    - 1 — vznikajúce ulicovky v roztratenom osídlení, 2 — roztratené sídla.
2. Poľnohospodárska krajina s komunikačnou infraštruktúrou a prevahou sekundárnych prírodných prvkov.
  - 2.1. Intenzívne využívaná poľnohospodárska krajina so socialistickou veľkovýrobou.
    - 2.1.1. Oráčinový typ s intenzívnou poľnohospodárskou výrobou, s charakterom kultúrnej stepi a s rudimentárnym zastúpením primárnych prírodných prvkov:
      - 1 — nívna varieta, 2 — terasovo-kužeľová varieta, 3 — koluviálna varieta, 4 — pedimentová varieta, 5 — svahová varieta.
    - 2.1.2. Lúčny typ s intenzívnou poľnohospodárskou veľkovýrobou, s rozptýlenými stromami a krovinami a so značným zastúpením primárnych prírodných prvkov:
      - 1 — nívna varieta, 2 — terasovo-kužeľová varieta, 3 — koluviálna varieta, 4 — pedimentová varieta, 5 — svahová varieta.
    - 2.1.3. Pastvinový typ s intenzívnou poľnohospodárskou veľkovýrobou, lokálne s mozaikou drobných oráčín, s rozptýlenými stromami a krovinami a so značným zastúpením primárnych prírodných prvkov:
      - 1 — svahová varieta.
  - 2.2. Extenzívne využívaná poľnohospodárska krajina s mozaikou drobných políčok s prevahou úhorov, so značným zastúpením primárnych prírodných prvkov, v súčasnosti s prechodom na veľkoplošné hospodárenie:
    - 1 — nívna varieta, 2 — pedimentová varieta.
3. Lesná krajina s komunikačnou infraštruktúrou, s lesohospodárskou výrobou a so sekundárnou drevinnou skladbou:
  - 1 — typ s dubovými lesmi, 2 — typ s dubovohrabovými lesmi, 3 — typ s bukovými lesmi, 4 — typ s jedľovobukovými lesmi.
4. Komunikačná infraštruktúra:
  - 1 — železnice, 2 — hlavné cesty, 3 — vedľajšie cesty.

Intenzívne využívaná poľnohospodárska krajina so socialistickou veľkovýrobou sa člení do typov:

2.1.1 Oráčinový typ s intenzívnou poľnohospodárskou výrobou, s charakterom kultúrnej stepi a s rudimentárnym zastúpením primárnych prírodných prvkov.

Podľa Atlasu SSR [1880] oráčiny v oblasti Detvy majú pomerne nízku hodnotu potenciálu, čo je dané nepriaznivými pôdami a reliéfovými a klimatickými vlastnosťami krajiny. Najväčšie plochy oráčín, a tým aj kultúrnej stepi sa viažu medzi obec a úpätie Rohov a na Hliniská. V Piešti so silne štruktúrovanou krajinou oráčiny tvoria nepravidelnú mozaiku rôzne veľkých plôch na reliéfovo priaznivejších lokalitách. Podľa väzby na prvky prírodnej krajiny sa v oráčinovej krajine rozlišuje varieta nivná, terasovo-kuželová, koľuviálna, pedimentová a svahová. Variety poskytujú rôzne podmienky pre poľnohospodárske práce.

2.1.2 Lúčny typ s intenzívnou poľnohospodárskou výrobou, s rozptýlenými stromami a krovínami a so značným zastúpením primárnych prírodných prvkov.

Otvorená lúčna krajina, ojedinele so stromami a krovínami a značným zastúpením prirodzených lúčnych rastlinných druhov, tvorí podobne ako oráčinová krajina nepravidelnú mozaiku veľkých i menších plôch. Viaže sa predovšetkým na vlhké nivy, ale aj na kužele a pedimenty. Najväčšie plochy lúk sú na úpäti Poľany a v Piešti.

2.1.3 Pastvinný typ s intenzívnou poľnohospodárskou veľkovýrobou, lokálne s mozaikou drobných oráčín, s rozptýlenými stromami a krovínami a so značným zastúpením primárnych prírodných prvkov.

Tradičná pastvinová krajina s pastvou oviec a hovädzieho dobytku sa viaže na svahy Poľany v oblasti Podhájno, Chrapková a Vrch Detva. Je tiež na strmších svahoch Rohov a Syrone. Novšie pastviny vznikli na kolektivizovaných pozemkoch v lazovej oblasti Priechod a Piešta, kde sa v nich miestami, najmä pri usadlostiach zachovali malé parcely oráčín. Hojný výskyt ojedinelých a skupinkových drevín a krovín podmieňuje udržiavanie vyváženej krajinnej štruktúry.

2.2 Extenzívne využívaná poľnohospodárska krajina s mozaikou drobných poličok s prevahou úhorov, so značným zastúpením primárnych prírodných prvkov, v súčasnosti s prechodom na veľkoplošné hospodárenie.

Zachovala sa na zvlhnom pedimente v oblasti Nemeckej a Skliarova a pretrváva aj na strmších svahoch Devianskeho podhoria nad Kostolnou, Stavaniskami a pod Pôjdami. Krajinu charakterizujú terasové svahy s úzkymi pásmi oráčín, z ktorých je však vysoké percento premenené na sociálne úhory. Na terasové medze sa viaže výskyt hojných drevín a krovín, ktoré vytvárajú charakteristický lesostepný charakter krajiny. V jesenných mesiacoch 1985 sa v tejto krajine začalo zavádzať veľkoplošné hospodárenie. Menej priaznivé svahové lokality sa začínajú využívať na pastviny, ktoré sú dominantným prvkom novej krajiny.

3. Lesná krajina s komunikačnou infraštruktúrou, s lesohospodárskou výrobou a so sekundárnou drevinnou skladbou.

Z pôvodnej lesnej krajiny, ktorá ešte pred usadením človeka vo Zvolenskej kotline zaberala celú deviansku oblasť, zachovali sa len silne premenené zvyšky. Súčasné lesy si síce zachovávajú charakter prírodných lesov, ich zloženie je však silne ovplyvnené lesným hospodárením a na mnohých mies-

tach sú nahradené smrekovými monokultúrami. V súčasnej lesnej krajine sa vyskytujú nasledovné typy:

3.1 Typ s dubovými lesmi.

Vyskytuje sa na južných, teplých, oslnených svahoch Rohov s extrémnymi ekologickými podmienkami, ktoré nedovoľujú väčšie zásahy do drevinnej skladby. Plytká kamenitá pôda a miestami aj obnažený skalný andezitový podklad udržiavajú existenciu tohto lesného spoločenstva naďalej. Dubový les je pre svoje formy a výskyt mnohých teplomilných prvkov chránený.

3.2 Typ s dubovohrabovými lesmi.

Oblasť dubovohrabových lesov bola najviac využitá a premenená človekom, lebo má najpriaznivejšie klimatické podmienky pre poľnohospodárstvo. V stupni týchto lesov je prevaha lazového osídlenia. Najmä na svahoch Poľany a Ostrôžok sa z dubovohrabových lesov zachovali len zvyšky. Väčšie plochy sú len v Rohoch a na Syroni. Šťastí sú v tomto stupni smrekové monokultúry.

3.3 Typ s bukovými lesmi.

Vyskytuje sa na svahoch Poľany a Ostrôžok, ale predovšetkým na severných, zatienených svahoch Rohov a Syrone. Bukové lesy sú intenzívne využívané v lesnom hospodárstve. Na Poľane a Ostrôžkach boli pôvodné bukové lesy z veľkej časti premenené na pastviny.

3.4 Typ s jedľovými lesmi.

Zachoval sa na svahoch Drábovky v najvyšších polohách katastra Detvy. Je intenzívne obhospodarovaný.

4. Komunikačná infraštruktúra.

Podobne ako celá krajina, aj komunikačná infraštruktúra prekonala revolučné zmeny v období socialistickej industrializácie. Pôvodná prašná cesta Zvolen—Lučenec sa zmenila na komunikáciu I. triedy. Podobný charakter získala cesta do Dúbrav a zmodernizovala sa aj cestná sieť v lazovej oblasti. Všetky prístupové cesty aj k osamelým domom majú asfaltový povrch, čo si vyžaduje vysoký stupeň automobilizácie. V súčasnosti sa modernizuje aj železničná komunikácia Zvolen—Lučenec, ktorá sa zdvojkolajňuje.

ZÁVER

Detva bola založená r. 1638 v malej kotline v povodí Detsvianskeho potoka, v silne diferencovanom krajinnom prostredí. Už v minulom storočí patrila medzi veľké obce (r. 1869 mala spolu s Hriňovou 10 035 obyvateľov). Obec i jej prostredie kultúrnej krajiny sa v minulosti vyznačovalo drobnou štruktúrou osídlenia (stredisková obec a rozsiahle lazy) a využívania krajiny (drobnoparcelovaná poľnohospodárska krajina charakteru kultúrnej lesostepi). Ani lesy v susedných pohoriach neboli súvislé. Lesná krajina bola v podstate mozaikou lesných porastov a horských lúk a pastvín. Po r. 1950 zaznamenala obec a jej krajinné prostredie revolučné premeny. Rázovitá stredoslovenská dedina sa zmenila na priemyslové mesto; v jeho krajinnom prostredí prebehla silná homogenizácia štruktúry socializáciou poľnohospodárstva. Ďalším stavebným rozvojom mesto vyplní kotlinu, čo spôsobí nemalé problémy v priestorovej organizácii krajiny.

1. DOBERSKÝ, J. a kol.: Detva. Geogr. Čas., 6, 1954, s. 63—86. — 2. DRDOŠ, J.: Niekoľko poznámok k morfológií Slatinskej kotliny. Geogr. Čas., 17, 1965, s. 345—354. — 3. HŮSENICA, J.: Príspevok ku geologickej stavbe polygénnej sopky Poľany. Geol. Práce, 49, 1958. — 4. KUTHAN, M. a kol.: Vysvetlivky k prehľadnej geologickej mape ČSSR mierka 1:200 000. List Zvolen. Bratislava 1963. — 5. MAZÚR, E. a kol.: Krajina vo východnej časti Zvolenskej kotliny a jej ochrana. Českoslov. Ochr. Prír., 19, 1979, s. 37—58. — 6. MAZÚR, E. a kol.: Atlas Slovenskej socialistickej republiky. Bratislava 1980. — 7. MEDVECKÝ, K.: Detva. Ružomberok 1906. — 8. URBÁNEK, J. (ed.): Chráníme prírodu a krajinu. Bratislava 1982. — 9. ZEMKO, J. a kol.: Detva, Martin 1988.

Ян Дрдош

ЛАНДШАФТНАЯ СРЕДА ДЕТВЫ И ЕЕ ПЕРЕМЕНЫ

Город Детва был основан в 1638 г. в небольшой котловине в бассейне Детвианского ручья, т. е. в сильно дифференцированной ландшафтной среде у подножия нашего наиболее хорошо сохранившегося стратовулкана с третичного периода — Поляны (1458 м над уровнем моря). Уже в прошлом веке Детва относилась к крупным населенным пунктам. В 1869 г. совместно с Гринёвой (ставшей в 1881 г. самостоятельным селением) в ней насчитывалось 10 035 жителей. В 1980 г. в Девте насчитывался 14 261 житель. В прошлом она представляла собой рыночный тип поселения, являющегося центром горно-хуторного заселения (Костолна, Ставаниска, Под-пуойдами, Склярово, Приеходы, Пьешть 1, Пьешть 2). Для ее ландшафта были характерны преимущественно узкие ленточки полей, лугов и пастбищ, для склонов Поляны и Остроужок преимущественно дубовые и быковые леса, сплошной характер которых нарушался участками горных лугов и пастбищ.

В период индустриализации Детва постепенно приобретала характер промышленного города. Смена занятости населения из частного сельскохозяйственной (единоличной) на промышленную отразилась полностью на смене физиономии населенного пункта. Застройка сельского типа с рыночной площадью окружена новыми улицами с особняками и в южной части котловины построен обширный жилой район. Изменяется также характер горно-хуторного заселения. Жители не покидают горные хутора, а сгущают застройку в центрах хуторов, изменяя тем самым их характер на уличный тип поселков.

Крупное кооперативное сельское хозяйство полностью изменило структуру сельскохозяйственного ландшафта, в котором теперь преобладают крупные пахотные участки. Вблизи хуторов образовались участки с постоянным травянистым покровом на террасных полях. Вершина Поляны стала излюбленным местом туристских посещений.

Дальнейшее строительство и реструктуризация населенного пункта ведут к заполнению всей котловины городской застройкой. Несомненно это приведет к осложнениям при решении пространственной организации ландшафта в стесненных условиях котловины.

Карта 1. Типы природного ландшафта

1. Умеренно теплый котловинный ландшафт с дубовым и даже дубо-грабовым лесом на иллимезированных и даже бурых почвах.

- 1.1 Умеренно теплый пойменный тип с почвами пойменными и даже глеевыми и с ольховым лесом
  - 1.1.1 с сильной динамикой флювиальных процессов,
  - 1.1.2 со слабой динамикой флювиальных процессов.
- 1.2 Умеренно теплый, заниженный, плоский конусно-террасный тип с бурой насыщенной почвой с дубовым, местами дубо-грабовым лесом с порослью лапчатки белой.
- 1.3 Умеренно теплый, слегка наклонный подножный коллювиальный тип с бурой насыщенной почвой, с дубовым лесом с порослью лапчатки белой — на северных склонах с дубо-грабовым лесом.
2. Умеренно теплый ландшафт отдельных холмов с дубо-грабовым лесом, на северных склонах с буковым лесом на бурых насыщенных и даже кислых почвах.
  - 2.1 Умеренно теплый тип узких каменистых пойм с сильной динамикой флювиальных процессов, с пойменной глеевой почвой и с ольховым лесом и даже лесом на осыпях.
  - 2.2 Наклонный склоновый тип с бурой почвой с дубовым и даже буковым лесом.
    - 2.2.1 Солнечные теплые склоны с *Quercus cerris* лесом.
    - 2.2.2 Умеренно теплые склоны с дубо-грабовым лесом.
    - 2.2.3 Тенистые прохладные склоны с буковым лесом.
3. Холодный горный и даже подгольцовый ландшафт на вулканитах с дубо-грабовым и даже буковым лесом на бырых насыщенных и кислых почвах.
  - 3.1 Холодный тип узких каменистых пойм с сильной динамикой флювиальных процессов с пойменной глеевой почвой и с ольховым лесом и даже лесом на осыпях.
  - 3.2 Наклонный склоновый тип с бурой насыщенной и даже кислой почвой
    - 3.2.1 с дубо-грабовым лесом,
    - 3.2.2 с буковым и даже пихто-буковым лесом.
  - 3.3 Тип холодных узких скальных ущелий с почвой — ранкром и с лесом на осыпях.
  - 3.4 Тип холодных расчлененных утесов с неразвитой почвой на лоскутках выветренных пород с древесными культурами на осыпях.

Карта 2. Типы современного ландшафта

1. Застроенный, технизированный ландшафт с преобладанием технических элементов
  - 1.1 Городской тип:
    - 1 — с преобладанием многоэтажных зданий, 2 — с преобладанием более древних одноэтажных зданий, 3 — с преобладанием современных одноэтажных зданий, 4 — центр единого сельскохозяйственного кооператива.
  - 1.2 Тип рассеянных сельских поселений:
    - 1 — образующий тип уличных поселков, 2 — рассеянные поселения.
2. Сельскохозяйственный ландшафт с коммуникационной инфраструктурой и с преобладанием вторичных природных элементов.
  - 2.1 Интенсивно эксплуатируемый сельскохозяйственный ландшафт с крупным социалистическим производством.
    - 2.1.1 Пахотный тип с интенсивным сельскохозяйственным производством, с характером культурной степи с рудиментарным представлением первичных природных элементов:
      - 1 — пойменный вариант, 2 — террасно-конусный вариант, 3 —

коллювиальный вариант, 4 — педиментный вариант, 5 — склоновый вариант.

2.1.2 Луговой тип с интенсивным крупным сельскохозяйственным производством, с рассеянными деревьями и кустарниками и со значительным представлением первичных природных элементов:

1 — пойменный вариант, 2 — террасно-конусный вариант, 3 — коллювиальный вариант, 4 — педиментный вариант, 5 — склоновый вариант.

2.1.3 Пастбищный тип с интенсивным крупным сельскохозяйственным производством, местами с мозаикой небольших участков пахоты, с рассеянными деревьями и кустарниками и со значительным представлением первичных природных элементов:

1 — склоновый вариант.

2.2 Экстенсивно эксплуатируемый сельскохозяйственный ландшафт с мозаикой мелких поляшек находящихся преимущественно под паром, со значительным представлением первичных природных элементов — в настоящее время с переходом на тип крупноплощадного хозяйства:

1 — пойменный вариант, 2 — педиментный вариант.

3. Лесистый ландшафт с коммуникационной инфраструктурой, с лесохозяйственным производством и с вторичным составом леса:

1 — тип с дубовыми лесами, 2 — тип с дубо-грабовыми лесами, 3 — тип с буковыми лесами, 4 — тип с пихто-буковыми лесами.

4. Коммуникационная инфраструктура:

1 — железные дороги, 2 — главные шоссе, 3 — прочие дороги.

Перевод: Л. Правдова

Ján Drdoš

LANDSCAPE ENVIRONMENT OF DETVA AND ITS TRANSFORMATIONS

Detva was founded in 1638 in a small basin within the Detva brook drainage area in a strongly differentiated landscape environment at the foot of our most preserved Tertiary stratovolcano Poľana [1458 metres above sea level]. As early as last century it ranked among large communities (in 1869 it counted 10 035 inhabitants together with Hriňová, which became self-standing in 1881). In 1980 it numbered 14 261 inhabitants. In the past it represented a náves-squared village, which was a centre of laz-dispersed settlement [Kostolná, Stavaniská, Pod pôjdami, Skliarovo, Priečody, Piešť I, Piešť II]. Its landscape environment was characterized by narrow strips of fields, by meadows and pastures, on the Poľana and Ostrôžky declivities above all oak and beech forests interrupted by areas of mountain meadows and pastures.

During the industrialization Detva turned to an industrial town. The transition of population from private agriculture to industry manifested itself in a complete change of village physiognomy. The náves-squared rural pattern has been surrounded by new streets with villa construction and an extensive housing quarter has been constructed in southern part of the basin. Also laz-dispersed settlement is changing. Inhabitants do not leave it, on the contrary, they carry out new construction and in this way they make the cores of laz-dispersed hamlets densier so that these turn to street-formed villages.

The large-scale agriculture has completely changed agricultural landscape pattern.,

where large plots of arable land prevail. In the laz-settled region areas of permanent grasslands increased, namely on terraced fields. The summit of the Pořana Mt became a much-frequented touristic centre.

Further construction and restructuralization of the community is aimed at filling the entire basin with an urban structure. Undoubtedly, in consequence of this fact there will be a complicated solution of spatial organizing the landscape confined to stringent conditions of the basin.

Map 1. The natural landscape types.

1. Moderately warm basin-formed landscape with oak and hornbeam woods on illimerized to brown soils.
  - 1.1. Moderately warm flood-plain type with alluvial soil to alluvial soil gleyed and with alder wood and
    - 1.1.1. with great dynamics of fluvial processes and
    - 1.1.2. with small dynamics of fluvial processes.
  - 1.2. Moderately warm, low, flat conic-terraced type with brown soil saturated and with the oak wood with cinquefoil, in places with oak-hornbeam wood.
  - 1.3. Moderately warm, moderately inclined foot-situated colluvial type with brown soil saturated and with the oak wood with cinquefoil, in northern exposure with oak-hornbeam wood.
  - 1.4. Moderately warm, undulate pediment type with brown soil saturated and with the oak wood with cinquefoil to oak-hornbeam wood.
2. Moderately warm landscape of inselbergs with oak-hornbeam wood, on northern exposure with beech wood on brown soils saturated to acid.
  - 2.1. Moderately warm type of narrow stony flood-plains with great dynamics of fluvial processes, with alluvial soil gleyed and with alder to debrisful wood.
  - 2.2. Inclined slope type with brown soil and with oak to beech wood.
    - 2.2.1. Sunny warm slopes with the oak wood with *Quercus cerries*.
    - 2.2.2. Moderately warm slopes with oak-hornbeam wood.
    - 2.2.3. Shadowed cooler slopes with beech wood.
3. Cool bergland-formed to subalpine landscape on volcanites with oak-hornbeam wood to beech wood on brown soils saturated and acid.
  - 3.1. Cool type of narrow stony flood-plains with great dynamics of fluvial processes with alluvial soil gleyed and with alder to debrisful wood.
  - 3.2. Inclined slope type with brown soil saturated to acid
    - 3.2.1. with oak-hornbeam wood and
    - 3.2.2. with beech wood to fir-beech wood.
  - 3.3. Type of cool, rock-bound breaches with ranker and with debrisful wood.
  - 3.4. Type of cool, dissected crags with raw soil on patches of weathering products with timber species of debrisful wood.

Map 2. The humanized landscape types.

1. Settled and technicized landscape with predominance of technical elements.
  - 1.1. Urban type:
    - 1 — with multistoreyed building-up dominating, 2 — with older one-storeyed building-up dominating, 3 — with present-day one-storeyed building-up dominating, 4 — centre of the standard farming cooperative
  - 1.2. Type of dispersed rural settlements:
    - 1 — street villages being formed within dispersed settlement and
    - 2 — dispersed settlements.

2. Agricultural landscape with communicating infrastructure and predominant secondary natural elements.
  - 2.1. Intensively utilized agricultural landscape with socialist large-scale production.
    - 2.1.1. Arable-land type with intensive agricultural production, with character of cultural steppe and with rudimentary representation of primary natural elements:
      - 1 — flood-plain variety, 2 — terracic-conic variety, 3 — colluvial variety, 4 — pediment variety, 5 — slope variety.
    - 2.1.2. Meadow type with intensive agricultural large-scale production, with scattered trees and shrubs and with considerable representation of primary natural elements:
      - 1 — flood-plain variety, 2 — terracic-conic variety, 3 — colluvial variety, 4 — pediment variety, 5 — slope variety.
    - 2.1.3. Pasture type with intensive agricultural large-scale production, locally with mosaic of slight arable patches, with scattered trees and shrubs and with considerable representation of primary natural elements:
      - 1 — slope variety.
  - 2.2. Extensively utilized agricultural landscape with mosaic of slight fields with predominating barrens, with considerable representation of primary natural elements, at present with transition to large-scale farming:
    - 1 — flood-plain variety, 2 — pediment variety.
3. Forest landscape with communicating infrastructure with forest-economic production and with secondary timber composition:
  - 1 — type with oak woods, 2 — type with oak-hornbeam woods, 3 — type with beech woods, 4 — type with fir-beech woods.
4. Communicating infrastructure:
  - 1 — railways, 2 — main roads, 3 — secondary roads.

Translated by A. Krajićir